

De geschiedenis van het orgel in de Thomaskerk in Zeist

Toen de Hervormde Kerk van Zeist aan het begin van de zestiger jaren van de twintigste eeuw besloot de Boskapel te verlaten en voor haar Thomaswijkgemeente een nieuwe kerk te bouwen, stond al spoedig vast dat er in de nieuwe kerk een orgel moest komen. Het harmonium waarmee men zich in de Boskapel had weten te behelpen zou in een grote kerkzaal ontoereikend zijn en een elektronisch orgel kwam als slechte imitatie van een orgel niet in aanmerking.

De architect van de kerk, Prof. Duintjer uit Amsterdam, construeerde een orgelbalustrade waarop hij graag een positief (een klein orgel zonder zelfstandig pedaal) geplaatst wilde hebben. Al spoedig kwam de toenmalige orgelcommissie in contact met de Gebr. van Vulpen, orgelmakers te Utrecht. Hun werk stond sterk onder de invloed van de zogenaamde 'neo-barok', een stroming die als reactie op de daarop voorafgaande periode (ook wel 'vervaltijd' genoemd, waarin orgelbouwers fabrieksmatig te werk gingen, hetgeen dikwijls ten koste ging van de kwaliteit) weer orgels concipieerde met een heldere klank, gedacht vanuit de eenvoud. Van grote invloed op de nog jonge gebroeders Van Vulpen was het orgel van de Nicolaikerk in Utrecht, in 1956 gebouwd door de Deense firma Marcussen, onder advies van de bevlogen organist van Nicolaikerk, Lambert Ern . De orgelcommissie was onder de indruk van de ambachtelijkheid van de orgels van Van Vulpen en van de overtuigingskracht van hun consequent gehanteerd klankconcept. Na een bezoek aan het pas voltooide orgel van de Pauluskerk in Rotterdam werd dan ook besloten dat Van Vulpen het nieuwe orgel ging maken. Om de akoestiek van de kerk zo gunstig mogelijk te maken, adviseerde Van Vulpen om het plafond niet van hout te maken, zoals oorspronkelijk de bedoeling van Duintjer was, maar van harder materiaal.

Eind 1962 werd de Thomaskerk, met het orgel, in gebruik genomen. De dispositie van het orgel luidde:

Manuaal C-f³
Prestant 8'
Holpijp 8'
Octaaf 4'
Roerfluit 4'
Octaaf 2'
Gemshoorn 2' (gereserveerd)
Mixture 4 sterk
Trompet 8' (gereseveerd)

Pedaal C-f¹
Aangehangen

Omdat het plafond duurder was dan in de oorspronkelijke opzet en het budget toch al beperkt was, werden de registers Gemshoorn en Trompet nog niet geplaatst. De vakterm hiervoor is 'reserveren', hetgeen inhoudt dat alle bouwkundige voorzieningen aanwezig zijn, maar de pijpen ontbreken.

Rond 1969 was er weer geld voor het orgel beschikbaar. Op advies van Willem H lsman (van de landelijke orgelcommissie van de Nederlands Hervormde Kerk) plaatste Van Vulpen op de plaats van de oorspronkelijk geplande Gemshoorn het register Quint 3'. Helaas week de intonatie (klankkarakter en –sterkte) enigszins af van het pijpwerk uit 1962, waardoor de Quint niet optimaal met de andere registers mengde en veel te dominant aanwezig was.

In 1984 worden verschillend voorstellen gedaan om de inrichting van de kerkzaal te veranderen, waaronder het verwijderen van enkele kerkbanken en het maken van een wandkleed. Door het toentertijd vrij magere kerkbezoek voelden velen zich wat verloren in de ruime kerkzaal. De organisten stelden toen voor om het orgel voorin de kerk te plaatsen, waardoor de organist dichtbij het liturgisch centrum zou komen te zitten en beter zou kunnen samenspelen met de cantorij, die inmiddels allang van het daarvoor

ontworpen orgelbalkon was verdwenen. Bij verplaatsing zou het orgel dan tevens uitgebreid kunnen worden met een zelfstandig pedaalregister (Subbas 16') en/of het gereserveerde tongwerk. Ook werd voorgesteld om het orgel te ontdoen van zijn scherpe kantjes (de typische 'neo-barokke' klank). Er heeft voorin de kerk zelfs enige tijd een model gestaan van het orgel op ware grootte om het architectonisch effect van de overplaatsing te kunnen beoordelen. Hierdoor bleek duidelijk dat wijzigingen in het door de architect ontworpen geheel al snel resulteren in een verstoring van de ruimtelijke harmonie. Ondanks het feit dat uit een enquête was gebleken dat de gemeenteleden niet onwelwillend tegenover de voorstellen stonden, werden de plannen financieel niet haalbaar geacht. Voor wat betreft de uitbreiding van het orgel jammer, voor de overige voorstellen: gelukkig maar.

Enige tijd later, in juni 1988, schreven de organisten Frans en Theo Visser een brief aan de kerkenraad. Na 26 jaar was het orgel immers nog steeds niet af! Zij schreven o.a.: "Een belangrijk onderdeel van dit ontwerp (van de Gebr. van Vulpen 1962) wa het aanbrengen van een tongregister (Trompet 8'). Dit is een register met een haast onmisbare klankkleur. Wanneer wij spreken over de uitbreiding van ons orgel betekent dit alleen maar het tenslotte volledig uitvoeren van een plan dat in 1962 door orgelmaker en Thomaskerk was gemaakt.... Niet alleen in artistiek, maar ook in technisch opzicht is er dus eerder sprake van 'completeren en afbouwen' dan van uitbreiden. Door het aanbrengen van een tongwerk zal de organist een belangrijke vergroting krijgen van de muzikale mogelijkheden, waardoor de luister van de kerkdiensten in de Thomaskerk op niet mis te verstane wijze zal worden uitgebreid!".

Het voorstel werd door de kerkenraad met groot enthousiasme ontvangen en een orgelcommissie, bestaande uit de heren Van Hinsbergen, F. en Th. Visser, Wassink en Will, kon aan de slag. Er werden orgels bezocht, offertes aangevraagd, adviezen ingewonnen en contacten met de Centrale Kerkvoogdij gelegd. In februari 1989 kon de commissie advies uitbrengen om op de gereserveerde plaats in het orgel een Dulciaan 8' te laten plaatsen door de orgelmakers Fama & Raadgever, gevestigd in Utrecht. Er is gekozen voor het register Dulciaan omdat de oorspronkelijk geplande Trompet het orgel vooral meer volume geeft en dit is voor de Thomaskerk niet nodig. Een Dulciaan heeft veel meer kleuringsmogelijkheden. De offerte van Fama & Raadgever viel op door de gunstige prijs, terwijl zij, zoals de commissie was gebleken, uitstekend werk leveren. Bovendien zijn zij goed vertrouwd met het werk van Van Vulpen, omdat zij daar hun opleiding hebben gehad.

De Centrale Kerkvoogdij ging akkoord en verstreekte een bijdrage en een toezegging tot voorschieten van het eventuele tekort, zodat de opdracht tot de bouw gegeven kon worden. De overige kosten zouden worden gedekt door de opbrengst van een rommelmarkt, van een verkoopmiddag van Creatieve Handen en door de opbrengst van de zaterdagavond concerten in de Thomaskerk.

De rommelmarkt op 20 mei 1989 was mede door het stralende weer een groot succes. Dankzij de voortreffelijke organisatie door de heer Van Westening en een groot aantal vrijwilligers was de opbrengst F 5.500,-, de helft van het benodigde bedrag. Creatieve Handen bracht F 1.000,- op. Samen met de andere bijdragen was hiermee de financiering rond.

Geheel volgens planning werd het nieuwe register eind september 1989 in het orgel geplaatst. In de eerste week van oktober werden de 54 pijpen van de Dulciaan zorgvuldig en met veel vakmanschap geïntoneerd om alles optimaal tot klinken te brengen, zowel het nieuwe register afzonderlijk als in combinatie met de 'oude' registers. Tevens werd het niet-oorspronkelijke register Quint opnieuw geïntoneerd (zachter en milder), waardoor dit veel beter kleurt dan vroeger. Tenslotte kreeg het orgel een grote onderhoudsbeurt.

Na 27 jaar is het orgel in de Thomaskerk dan eindelijk voltooid. Wellicht was het beter geweest wanneer het orgel in de oorspronkelijke opzet en zelfstandig pedaal had gehad (een idee voor de toekomst?) en de registers waren verdeeld over twee klavieren. Toch kunnen we met bewondering terugdenken aan de verantwoordelijke kerkvoogden en bouwcommissieleden, die destijds in de Thomaskerk een orgel van hoge kwaliteit door de Gebr. van Vulpen lieten bouwen, dat zowel in mechanisch als in klanktechnisch opzicht

een zeer fraai voorbeeld is van de orgelbouw in de zestiger jaren. De completering van het orgel met een tongwerk, mooi klinkend door het vakmanschap van Fama & Raadgever, heeft de waarde van het instrument nog doen toenemen. Sinds 1989 is de dispositie als volgt:

Manuaal C-f³
 Prestant 8 vt
 Holpijp 8 vt
 Octaaf 4 vt
 Roerfluit 4 vt
 Quint 3 vt (1969, herintonatie 1989)
 Octaaf 2 vt
 Mixtuur 4 sterk
 Dulciaan 8 vt (1989, het naamplaatje vermeldt echter *Trompet 8 vt*)

Pedaal C-f¹
 Aangehangen

Samenstelling Mixtuur:

C		1 1/3	1	2/3	1/2
c ⁰		2	1 1/3	1	2/3
c ¹	2 2/3	2	1 1/3	1	
c ²	4	2 2/3	2	1 1/3	

tekst: Theo Visser, 1989 (destijds organist van de Thomaskerk)
 foto: Erik van der Heijden, 2006

Het kleine orgel

Na het voltooien van het Van Vulpenorgel was er nog steeds het probleem van de grote afstand tussen de organist en het liturgisch centrum, waar de cantorij haar plek had gevonden. Op initiatief van de toenmalige cantrix-organiste Christa Hijink werd een passende oplossing gezocht. Aanvankelijk gingen de gedachten uit naar een kistorgel. Toen zich de mogelijkheid voordeed om een klein positief aan te schaffen, werd deze aangegrepen. Het is een door de firma Flentrop (Zaandam) als zelfbouwpakket vervaardigd positief. Tussen 1975 en 1980 waren deze serieorgels tamelijk populair. Het exemplaar dat thans in de Thomaskerk staat, werd eind 1977 als bouwpakket gekocht door C.D. Michielen te Stompvoren. In 1979 was het orgel speelklaar en werd het geïntoneerd en gestemd door de firma Flentrop. In 1992 overleed de eigenaar. De orgelmaker Wim te Groen uit Sneek plaatste het orgel bij Michielens oudste dochter en schoonzoon, het Sneker organistenechtpaar Binnema. Zij verkochten het in 1993 aan de Thomaskerk. Daar werd het onder leiding van Cees Hoogendoorn uit Leersum geplaatst. De frontpijpen zijn loos, d.w.z. dat deze er enkel voor de sier staan. Bijzonder is dat er geen registerknoppen zijn, maar dat de slepen van de registers rechtstreeks bediend worden door middel van schuiven aan de zijkant. Het orgeltje is eenvoudig verplaatsbaar.

De dispositie:

Manuaal C-f³
 Holpijp 8
 Fluit 4 (bas gedekt, discant open)
 Prestant 2

tekst en foto: Erik van der Heijden, 2006